

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้มุ่งวิเคราะห์ความเป็นมาของระบบบริหารการศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศไทย เพื่อเปรียบเทียบระบบบริหารในยุคต่าง ๆ และเพื่อประมวลข้อมูลและโครงการพัฒนาการศึกษา สำหรับคู่มือใหม่ของระบบบริหารการศึกษานอกระบบโรงเรียนในอนาคต โดยวิธีศึกษาข้อมูลจากวิทยานิพนธ์ หนังสือ วารสาร และเอกสารของทางราชการ รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์และเรียบเรียงเขียนเป็นวิทยานิพนธ์

ผลของการวิจัยโดยสรุปมีดังนี้

การศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศไทย มีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนปี พ.ศ. 2480 ในลักษณะของการศึกษาที่ไม่มีแบบแผน และเริ่มมีการจัดอย่างมีแบบแผนในปี พ.ศ. 2480 โดยมีการจัดตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2483 และได้พัฒนาเรื่อยมาจนจัดตั้งเป็นกรมการศึกษานอกโรงเรียนในปัจจุบัน พัฒนาการของการบริหารการศึกษานอกระบบโรงเรียนในด้านต่าง ๆ มีดังนี้

นโยบายในการจัดการศึกษา

ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มุ่งส่งเสริมให้พลเมืองอ่าน เขียน เรียนเลข และมีศีลธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสศึกษาหากงานรู้ได้อย่างกว้างขวางโดยอาศัยงานค้ำห้องสมุดประชาชน

ระหว่าง พ.ศ. 2480 - 2489 มุ่งส่งเสริมผู้ไม่รู้หนังสือให้อ่านออกเขียนได้ และเข้าใจหน้าที่พลเมือง การดำเนินงานอาศัยหลักความร่วมมือประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งของรัฐบาลและเอกชน รวมทั้งการเร่งรัดให้ผู้ใหญ่รู้หนังสือโดยการออกกฎหมายบังคับ

ระหว่าง พ.ศ. 2490 - 2507 ได้เพิ่มการส่งเสริมทางค่านาวิชาศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาประชาชน ห้องสมุดประชาชน และการศึกษาหลักสูตรฐาน รวมทั้งได้นำเอาหลักการดำเนินงานและความช่วยเหลือจากองค์การระหว่างประเทศมาเป็นแนวทางในการดำเนินงานด้าน

ระหว่าง พ.ศ. 2508 - 2516 ได้เพิ่มความพยายามในด้านการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งการส่งเสริมให้การรู้หนังสือสัมพันธ์กับอาชีพของประชาชนในท้องถิ่นตามโครงการแก้ไขการไม่รู้หนังสือแบบเบ็ดเสร็จ โดยเน้นให้ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข

ตั้งแต่ พ.ศ. 2517 ถึงปัจจุบัน มุ่งปรับปรุงโครงสร้างและระบบงานให้สามารถบริหารและบริการงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งขยายไปอย่างกว้างขวาง รวมทั้งเน้นการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับแนวทางการศึกษาตลอดชีวิต

การจัดองค์การบริหารการศึกษา

ก่อนปี พ.ศ. 2480 ไม่มีองค์กรที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนินงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยเฉพาะ ยกเว้นในรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่มีการแต่งตั้ง คณะกรมสันปาติกของหอพระสมุดวชิรญาณ และหอพระสมุดสำหรับพระนคร

ปี พ.ศ. 2480 มีองค์กรสำหรับดำเนินงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นครั้งแรก คือคณะกรรมการพิจารณาเรื่องการศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งต่อมาหมดสภาพไป เพราะมีการจัดตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นในสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ในปี พ.ศ. 2483 พร้อมกันนั้นก็มีการจัดตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่ขึ้นทั่วราชอาณาจักร

ในระหว่างปี พ.ศ. 2490 - 2507 มีการปรับปรุงองค์การบริหารนอกระบบโรงเรียนหลายครั้ง นับตั้งแต่การเพิ่มแผนกทัศนศึกษาขึ้นในปี พ.ศ. 2491 จัดตั้งห้องสมุดประชาชนในปี พ.ศ. 2492 แบ่งส่วนราชการในกองการศึกษาผู้ใหญ่เป็น 5 แผนก คือ แผนกองค์การ แผนกอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ แผนกโสภณศึกษา แผนกการศึกษาประชาชน และแผนกส่งเสริมและ

เผยแพร่ในปี 2494 จัดตั้งศูนย์กลางอบรมการศึกษาผู้ใหญ่จังหวัดอุบลราชธานี ในปี พ.ศ. 2497
จัดตั้งโรงเรียนสารพัดช่างและหน่วยฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ในปี พ.ศ. 2503 รวมทั้งการจัดตั้งคณะกรรมการประสานงานในปี พ.ศ. 2507

ระหว่างปี พ.ศ. 2508-2516 มีการปรับปรุงองค์การบริหารการศึกษานอกระบบโรงเรียน
คือ จัดตั้งคณะกรรมการอำนวยการการศึกษาผู้ใหญ่แห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2509 จัดตั้งที่อ่านหนังสือ
ประจำหมู่บ้านในปี พ.ศ. 2512 และจัดตั้งที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านในปี พ.ศ. 2514 และมี
การปรับปรุงโครงสร้างของกองการศึกษาผู้ใหญ่ให้ประสานสัมพันธ์กันโดยมีฝ่ายประเมินผล ฝ่าย
วางแผน ฝ่ายปฏิบัติการ และฝ่ายประสานงาน ในปี พ.ศ. 2515

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 มีการจัดตั้งกลุ่มสนใจ ปี พ.ศ. 2518 จัดตั้งศูนย์การศึกษานอก
โรงเรียนประจำภาค ศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด และจัดตั้งกรมการศึกษานอกโรงเรียนใน
ปี พ.ศ. 2522

การบริหารงานบุคคล

ก่อนปี พ.ศ. 2480 การบริหารงานบุคคลเป็นพระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์
ที่จะทรงแต่งตั้งราชบัณฑิตและพระมหาราชครูประจำสำนัก ในรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 พระ
มหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งคณะกรรมการสัมปาทิกหอพระสมุก

ระหว่างปี พ.ศ. 2480-2489 คณะรัฐมนตรีแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานการศึกษา
ผู้ใหญ่ชุดที่หนึ่ง ในปี พ.ศ. 2480 และชุดที่สองในปี พ.ศ. 2481 ส่วนตำแหน่งในกองการศึกษา
ผู้ใหญ่ได้รับการบรรจุแต่งตั้งตามพระราชบัญญัติข้าราชการพลเรือน

ระหว่างปี พ.ศ. 2490-2507 คณะรัฐมนตรีแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการ ศ.อ.ศ.อ.
กระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้งคณะกรรมการจัดอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ คณะกรรมการบริหาร ศ.อ.ศ.อ.
คณะกรรมการส่วนท้องถิ่น ศ.อ.ศ.อ. และคณะกรรมการเจ้าหน้าที่ ศ.อ.ศ.อ. จังหวัดเป็นผู้
คัดเลือกบุคคลในท้องถิ่นเข้าอบรมเพื่อเป็นสารนิเทศก์

ระหว่างปี พ.ศ. 2506 - 2516 คณะรัฐมนตรีแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการการศึกษาผู้ใหญ่แห่งชาติ

ระหว่างปี พ.ศ. 2517 ถึงปัจจุบัน ข้าราชการในกองการศึกษาผู้ใหญ่ และกรรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้รับการบรรจุแต่งตั้งตามพระราชบัญญัติข้าราชการพลเรือน

การจัดระบบการเงินเพื่อการศึกษา

ก่อนปี พ.ศ. 2480 ได้มาจากพระราชทรัพย์ขององค์พระมหากษัตริย์ และหอบพระสมุทยังมีรายได้จากค่านำรุงสมาชิก

ระหว่าง พ.ศ. 2480 - 2489 ได้รับงบประมาณแผ่นดิน แต่ปรากฏว่าไม่เพียงพอกับรายจ่ายของแต่ละปี

ระหว่าง พ.ศ. 2490 - 2507 ได้รับงบประมาณแผ่นดิน แต่งงบประมาณแต่ละปีไม่ได้เพิ่มขึ้นตามสัดส่วนของงานที่ขยายมากขึ้น

ระหว่าง พ.ศ. 2508 - 2516 ได้รับงบประมาณแผ่นดิน ขณะเดียวกันก็เริ่มมีการเก็บเงินบำรุงการศึกษาในโรงเรียนผู้ใหญ่ และได้รับความช่วยเหลือจากองค์การระหว่างประเทศด้วย

ตั้งแต่ พ.ศ. 2517 ได้รับงบประมาณแผ่นดินและเงินกู้ตามโครงการพัฒนาการศึกษา นอกโรงเรียน

อภิปราย

การจัดระบบบริหารการศึกษานอกโรงเรียนในประเทศไทย ตามที่ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2480 จนถึงปัจจุบันนี้ มีประเด็นที่น่าสนใจและควรนำมาอภิปรายคือ

1. นโยบายในการจัดการศึกษา เป็นนโยบายที่กำหนดขึ้นจากฝ่ายบริหารบ้านเมืองที่มุ่งจะส่งเสริมให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงเพื่อให้สามารถนำความรู้ความเข้าใจในวิชาการต่าง ๆ ทั้งวิชาสามัญและวิชาชีพไปปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองให้เป็นคนคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น อันจะช่วยให้มีความอยู่ดีกินดี และมีชีวิตอยู่ในสังคมประชาธิปไตยได้อย่างมีความสุข ในระยะเริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2480 นั้น รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมให้

ประชาชนที่ยังไม่รู้หนังสือ ให้อ่านออกเขียนได้และเข้าใจหน้าที่พลเมือง เพื่อให้สอดคล้องกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเพิ่งจะมีขึ้นในประเทศไทย แต่เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความเข้าใจและไม่เห็นความจำเป็นหรือประโยชน์จากการที่ผู้ใหญ่จะต้องรู้หนังสือ รัฐจึงจำเป็นต้องใช้มาตรการบังคับโดยกฎหมาย เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ มาตรการบังคับนี้มีทั้งผลดีและผลเสีย ผลดีก็คือมีประชาชนมาสมัครเรียนหนังสือเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นผลสำเร็จทางด้านปริมาณ ส่วนผลเสียก็คือประชาชนเกิดความรู้สึกคับแค้นใจที่ถูกบังคับ จึงขาดความสนใจและไม่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนอย่างจริงจัง และส่วนใหญ่จะเรียนเท่าที่กฎหมายบังคับคือแค่อ่านออกเขียนได้ ไม่เกิดความอยากรู้อยากเรียน เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตต่อไป

ต่อมารัฐบาลเห็นว่าการรู้หนังสืออย่างเดียวไม่เพียงพอ จำต้องมีความรู้ทางวิชาชีพด้วย จึงจะช่วยให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ดีขึ้น จึงมีนโยบายส่งเสริมการอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ขึ้น และประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี เพราะประชาชนเห็นประโยชน์จากการนำความรู้ด้านวิชาชีพตามแนวทางที่รัฐบาลเป็นผู้กำหนดขึ้น บางครั้งไม่สอดคล้องและไม่เหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่น การสอนวิชาชีพในหลายกรณี กลับเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนย้ายถิ่นและส่งเสริมให้เกิดการว่างงานจึงต้องมีการปรับปรุงนโยบายในการจัด ให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง โดยให้ประชาชนมีบทบาทในการเลือกเรียนวิชาชีพที่ตนสนใจ มีความถนัดและสอดคล้องกับอาชีพเดิมของตน ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น ในลักษณะของการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จและกลุ่มสนใจ

ในขณะเดียวกัน รัฐก็ตระหนักดีว่า การส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ในวิชาหนังสือและวิชาชีพนั้น จำเป็นต้องมีขบวนการเรียนรู้ต่อเนื่อง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการล้ม ขณะเดียวกันก็ให้ประชาชนได้รับทราบข่าวสารและวิทยาการใหม่ ๆ อยู่อย่างสม่ำเสมอ เพื่อจะได้สามารถปรับตน สังคม และทักษะ ตลอดจนอาชีพให้สอดคล้องเหมาะสม จึงส่งเสริมให้มีการจัดตั้งที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน เน้นการส่งเสริมให้มีการฝึกอาชีพระยะสั้น ตลอดจนกลุ่มสนใจให้มากขึ้น นับได้ว่าบทบาทของรัฐในด้านนโยบายในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนกำลังจะบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

2. การพัฒนาองค์กรบริหาร นับตั้งแต่รัฐเริ่มจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในปี พ.ศ. 2480 เป็นต้นมา ได้มีความพยายามที่จะให้มีหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่มีสมรรถภาพและมีประสิทธิภาพตลอดมา โดยเริ่มจัดตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นในสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการในปี พ.ศ. 2483 นับแต่นั้นมา ได้มีความพยายามในการปรับปรุงและพัฒนา รูปแบบขององค์กรบริหารส่วนกลาง และขยายองค์กรบริหารไปยังส่วนภูมิภาค เหตุผลสำคัญในการพัฒนาองค์กรบริหารก็เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งขยายขอบเขตกว้างขวางขึ้นเป็นลำดับ การปรับปรุงองค์กรบริหารในกองการศึกษาผู้ใหญ่ที่สำคัญคือการปรับปรุงในปี พ.ศ. 2494 ซึ่งเป็นการจัดแบ่งตามลักษณะงาน คือ แผนกองค์การรับผิดชอบงานโรงเรียนผู้ใหญ่สายสามัญ แผนกอาชีพศึกษาผู้ใหญ่รับผิดชอบงานโรงเรียนอาชีพศึกษาผู้ใหญ่ แผนกการศึกษาประชาชนรับผิดชอบงานหน่วยการศึกษาประชาชนและห้องสมุดประชาชน แผนกโสตทัศนศึกษา รับผิดชอบในการผลิตโสตทัศนอุปกรณ์ และแผนกส่งเสริมและเผยแพร่รับผิดชอบงานค้ำประชาสัมพันธ์ และการผลิตเอกสารทางวิชาการ การจัดองค์กรลักษณะเช่นนี้แม้จะทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพขึ้น แต่ทุกแผนกเป็นหน่วยปฏิบัติการหมด ไม่มีหน่วยงานที่จะทำหน้าที่ในการติดตามประเมินผล ทำให้ได้ข้อมูลในการปรับปรุงส่งเสริมและวางแผน ไม่ดีเท่าที่ควร

จากจุดอ่อนที่กล่าวมาแล้ว จึงได้มีการปรับปรุงโครงสร้างขององค์กรบริหารในกองการศึกษาผู้ใหญ่อีกครั้งในปี พ.ศ. 2515 เพื่อให้เกิดระบบงานที่สัมพันธ์ต่อเนื่องเป็นขบวนการ โดยแบ่งส่วนงานออกเป็น 6 ฝ่าย มีฝ่ายประเมินผลคอยรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ให้ฝ่ายแผนงานนำไปวิเคราะห์ และวางแผนงาน ให้ฝ่ายปฏิบัติการนำไปปฏิบัติร่วมกับฝ่ายวิชาการ และมีฝ่ายธุรการคอยรับผิดชอบในงานสารบรรณ การเงินและพัสดุ โดยมีฝ่ายประสานงานคอยส่งเสริมประสานงานและทำความเข้าใจกับหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งภาครัฐบาลและเอกชน รวมทั้งทำหน้าที่สำนักงานเลขานุการให้คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาออกโรงเรียน ในการประสานงานและกำหนดนโยบายต่าง ๆ การปรับปรุงนี้ทำให้ระบบงานในการกำหนดนโยบายและประสานงานมีความสมบูรณ์ มีความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพมากขึ้น และในที่สุดได้มีการพัฒนาหน่วยงานกลางในปี พ.ศ. 2522 ด้วยการจัดรวมงาน

ของกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา และหน่วยงานบางหน่วยในกรมอื่น ๆ ที่มีลักษณะงานที่ สอดคล้องสัมพันธ์และสนับสนุนซึ่งกันและกัน มาตั้งเป็นกรมการศึกษานอกโรงเรียน ตามสภาพและ ขอบเขตของงานที่ขยายตัวกว้างขวางออกไป ซึ่งนับเป็นความก้าวหน้าครั้งสำคัญของระบบงานการ ศึกษาจากระบบโรงเรียนในประเทศไทย

อย่างไรก็ดี การศึกษานอกโรงเรียนเป็นการศึกษาเพื่อมวลชน จึงเป็นต้องจัดบริการ ให้ถึงมือประชาชนให้มากที่สุดและดีที่สุด ซึ่งหน่วยงานกลาง เช่น กองการศึกษาผู้ใหญ่ หรือกรม การศึกษานอกโรงเรียน ไม่สามารถที่จะไปดำเนินการได้โดยตรง ฉะนั้นแต่เดิมมาจึงต้องอาศัย หน่วยราชการในส่วนภูมิภาค คือ สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดเป็นผู้ดูแลลักษณะเป็นงานฝาก แต่ โดยที่สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดเองก็มีราชการในความรับผิดชอบอยู่มาก ทำให้ไม่สามารถดูแล ได้เต็มที่ บางครั้งต้องให้เจ้าหน้าที่เช่น ช่างฉายภาพยนตร์ดำเนินการแทน ในขณะที่เดียวกันก็มีชั้น ตอนเพิ่มขึ้นทำให้ความไม่สะดวกมีมากขึ้น

อย่างไรก็ดีกระทรวงศึกษาธิการได้พยายามให้งานการศึกษานอกโรงเรียนกระจาย ไปอยู่ในความรับผิดชอบของท้องถิ่นเรื่อยมา เช่น ให้มีคณะกรรมการศึกษาผู้ใหญ่จังหวัด อำเภอ และตำบล มาช่วยดำเนินการ การจัดที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน โดยให้มีคณะกรรมการ ระดับท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินงานโดยตรง ตั้งแต่การกำหนดสถานที่ การก่อสร้างและการควบคุมดูแล กระทรวงศึกษาธิการจะช่วยจัดหาเฉพาะหนังสือพิมพ์ส่งมาให้เท่านั้น ซึ่งปรากฏว่าท้องถิ่นสามารถ ดำเนินงานได้ ฉะนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายในการให้ท้องถิ่นมีบทบาทในการจัดการศึกษานอก ระบบโรงเรียนอย่างกว้างขวาง จึงได้จัดตั้งศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดขึ้น มีฐานะเป็นหน่วยราชการ ส่วนภูมิภาค ขึ้นตรงต่อสำนักงานศึกษาธิการจังหวัด ให้มีหน้าที่ในการจัดและส่งเสริมให้มีการ จัดการศึกษานอกโรงเรียนภายในจังหวัด โดยมีคณะกรรมการระดับจังหวัดเป็นผู้กำหนดแนวทาง ในการดำเนินงาน

จากงานวิจัยของ ทิพย์วดี ไชยยงนศ เรื่อง บทบาทของสภาตำบลในการส่งเสริมการ ศึกษาออกโรงเรียน พบว่า ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานการศึกษานอกโรงเรียน นับตั้งแต่ผู้บริหารระดับ

นโยบาย เจ้าหน้าที่ คณะกรรมการสภาตำบล ตลอดจนนักศึกษาและประชาชน ต่างมีความคาดหวังว่า สภาตำบลควรมีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียน ฉะนั้นหากทางราชการจะเปิด โอกาสให้แล้ว สภาตำบลน่าจะเป็นองค์กรบริหารการศึกษานอกระบบโรงเรียนระดับท้องถิ่น ที่มี ประสิทธิภาพและสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลที่ปรารถนาจะให้งานการศึกษานอกระบบโรงเรียนอยู่ ในความรับผิดชอบของประชาชน ให้มากยิ่งขึ้น

3. ความร่วมมือและประสานงาน รัฐบาลตระหนักดีว่า การจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนนั้น เป็นงานที่มีขอบข่ายกว้างขวางมาก และกระจัดกระจายไปอยู่ในความรับผิดชอบของ หลายหน่วยงาน จึงมีความจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือและมีระบบประสานงานที่ดี ดังนั้นนับตั้งแต่ เริ่มจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในปี พ.ศ. 2483 คณะรัฐมนตรี จึงได้มีมติเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2483 ให้กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ให้ความช่วยเหลือกระทรวงศึกษาธิการในการดำเนินงาน ทั้งยังให้ถือว่า การสนับสนุนการศึกษาผู้ใหญ่เป็นความดีความชอบทางราชการส่วนหนึ่งด้วย กระทรวง ศึกษาธิการซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยตรง เห็นความจำเป็น ที่จะต้องมี การประสานงานด้านนี้ทั้งในค่านโยบาย วัตถุประสงค์ และเป้าหมาย จึงได้ริเริ่มโครงการ ประสานงานการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2507 มีอธิบดีกรมสามัญศึกษาเป็นประธานกรรมการมีผู้แทน ส่วนราชการองค์การและสมาคมที่เกี่ยวข้องร่วมเป็นกรรมการ ปรากฏว่าได้ผลดีต่อการดำเนินงานการศึกษา นอกระบบโรงเรียนมาก ต่อมาคณะรัฐมนตรีได้แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการการศึกษาผู้ใหญ่แห่งชาติ ตามขอเสนอของกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อปี พ.ศ. 2509 และพัฒนามาเป็นคณะกรรมการแห่งชาติ ว่าด้วยการศึกษาออกโรงเรียนในปัจจุบัน การที่กระทรวงศึกษาธิการจัดโครงสร้างของคณะกรรมการ อำนวยการให้ประกอบด้วยข้าราชการระดับสูง ตั้งแต่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการและ ปลัดกระทรวงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ก็โดยมีความมุ่งหวังให้คณะกรรมการดังกล่าวสามารถกำหนด นโยบายรวมทั้งสามารถบังคับบัญชาข้าราชการในหน่วยงานของตนให้ดำเนินการตามนโยบายได้สะดวก ซึ่งความจริงก็น่าจะเป็นเช่นนั้น แต่ในทางปฏิบัติกลับไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร เนื่องจากสำนักงาน เลขาธิการคณะกรรมการชาตกกำลังคนในการรวบรวมและนำเสนอข้อมูล กรรมการแต่ละท่านมีภาระ

หน้าที่ราชการในหน่วยงานของคนมาก เป็นต้น กระทรวงศึกษาธิการได้พยายามปรับปรุงรูปแบบของโครงสร้างของคณะกรรมการตลอดมา แม้จนกระทั่งปัจจุบันนี้ แต่ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ข้อเสนอแนะก็คือ ควรมีการจัดตั้งสำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการ ให้เป็นหน่วยงานอิสระ และมีกำลังเจ้าหน้าที่ให้เพียงพอ สำหรับรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ เสนอให้คณะกรรมการพิจารณาได้อย่างกว้างขวางและสม่ำเสมอ

4. การค้นคว้าวิจัย เนื่องจากการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งที่มีขอบเขตของเนื้อหาวิชากว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งขอบข่ายในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีรูปแบบต่าง ๆ มากมาย แต่ละรูปแบบก็มีความเหมาะสมและใช้ได้ดีในเหตุการณ์หรือสภาวะแวดล้อมอย่างหนึ่ง ดังนั้นการดำเนินงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงต้องอาศัยการศึกษา ค้นคว้าและวิจัยเพื่อปรับปรุงวิธีดำเนินงานตลอดมา ประเทศไทยนับว่าโชคดีที่ได้รับความช่วยเหลือในการจัดตั้งศูนย์กลางอบรมการศึกษาผู้ใหญ่ จังหวัดอุบลราชธานี หรือ ศ.อ.ศ.อ. เมื่อปี พ.ศ. 2497 ศ.อ.ศ.อ. นอกจากจะมีบทบาทสำคัญในการให้การฝึกอบรมผู้ชำนาญการมูลสารศึกษาที่เรียกว่า สารนิเทศก์ สำหรับไปพัฒนาชนบทแล้ว ยังมีบทบาทในก้านค้นคว้าทดลองวิธีการสอนและการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ ในลักษณะหน่วยงานค้นคว้าวิจัยให้แก่กองการศึกษาผู้ใหญ่ตลอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการฝึกอบรมครูและบุคลากรทางการศึกษาผู้ใหญ่ การผลิตและทดสอบวัสดุอุปกรณ์และคู่มือประกอบการเรียนการสอนนักศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งมีส่วนช่วยให้งานการศึกษานอกระบบโรงเรียนดำเนินมาอย่างมีประสิทธิภาพ ปัจจุบัน ศ.อ.ศ.อ. ได้รับการพัฒนาเป็นศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนประจำภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีบทบาทในก้านวิจัยและพัฒนางานการศึกษานอกระบบโรงเรียน เช่นเดียวกับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนประจำภาคอื่น ๆ

งานค้นคว้าและวิจัยของกองการศึกษาผู้ใหญ่ที่สำคัญงานหนึ่งก็คือ โครงการทดลองแก้ไขการไม่รู้หนังสือแบบเบ็ดเสร็จของไทย ซึ่งประสบความสำเร็จอย่างดียิ่งจนได้รับรางวัลชมเชยจากยูเนสโก ในฐานะเป็นโครงการที่เกินที่สามารจนำเอาแนวคิดและความเชื่อถือ ตลอดจนวัฒนธรรมและประเพณีของไทยมาประยุกต์เป็นปรัชญาการศึกษาการศึกษานอกระบบโรงเรียนของไทยโดยเฉพาะ ทำให้

ได้แนวคิดในการปรับปรุงระบบบริหารการศึกษานอกระบบโรงเรียนของไทยมาจนปัจจุบันนี้ จึงสมควรส่งเสริมให้มีการพัฒนาแนวคิด วิธีการนำไปใช้ ตลอดจนการประเมินผลกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งดำเนินไปตามแนวคิดนี้ เพื่อเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ ในการที่จะร่วมแรงร่วมใจสนับสนุนงานนี้ให้เต็มกำลังความสามารถต่อไป

๖ 5. แนวโน้มในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในอนาคต จากการวิจัยครั้งนี้พบว่าในอนาคตรัฐจะให้ความสำคัญแก่การศึกษานอกระบบ โรงเรียนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยมีนโยบายที่จะพัฒนารูปแบบและการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น เพื่อผลิตกำลังคนที่มีสมรรถภาพในการพัฒนาประเทศ จะมีการจัดองค์การบริหารไปทั่วท้องถิ่นมากขึ้นและมีการขยายอัตรากำลังของบุคลากรให้เพียงพอกับระบบงาน ในขณะเดียวกันจะมีการทุ่มเทงบประมาณเพื่อการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพิ่มขึ้น แนวการจัดการศึกษาเพื่อแก้ไขการไม่รู้หนังสือจะลดลงเนื่องจากการศึกษาในระบบโรงเรียนมีประสิทธิภาพมากขึ้น ในขณะเดียวกันการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นจะมีความสำคัญมากขึ้น การศึกษาในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเพื่อให้ผู้ที่จำเป็นต้องออกจากระบบโรงเรียน สามารถไปศึกษาเพิ่มเติมนอกระบบโรงเรียนได้ และสามารถที่จะกลับเข้ามาศึกษาต่อในระบบโรงเรียนได้อีกทั้งในวิชาสามัญและวิชาอาชีพ

ข้อเสนอแนะ

1. รัฐจะต้องเร่งระดมทรัพยากร ทั้งในระบบโรงเรียนและในชุมชนให้เข้ามาสนับสนุนการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้มากขึ้น
2. กรมการศึกษานอกโรงเรียน ควรที่มีบทบาทและหน้าที่ในคานาประสานงานระหว่างหน่วยงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนต่าง ๆ ให้มากขึ้น แทนที่จะรับผิดชอบในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแต่เพียงลำพัง

3. เพื่อที่จะช่วยให้การวิจัยครั้งนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น น่าจะได้มีการวิจัยในเรื่องต่อไปนี

3.1 พัฒนาการของการบริหารการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ดำเนินงานโดยหน่วยงานนอกสังกัดกระทรวงศึกษาธิการและความสอดคล้อง ส่งเสริมประสิทธิภาพของการดำเนินงานซึ่งกันและกันระหว่างการศึกษานอกระบบโรงเรียนสังกัดต่าง ๆ

3.2 ความสอดคล้องประสานสัมพันธ์และความสนับสนุนซึ่งกันและกันระหว่างศูนย์การศึกษานอกระบบโรงเรียนประจำภาค และศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด

3.3 วิธีประเมินผลการศึกษาเป็นของผู้เรียนการศึกษานอกระบบแบบเบ็ดเสร็จ